34695 ـ آیا داشتن وضو برای طواف و سعی شرط است؟

سوال

هنگام طوافی که برای عمره انجام می‌دادم وضویم باطل شد و نمی‌دانستم چه کنم؛ پس بیرون رفتم و وضو گرفتم و طواف را از نو انجام دادم و سپس میان صفا و مروه سعی کردم. آیا کارم درست بوده؟ و چه وظیفه‌ای داشتم؟

خلاصه‌ی پاسخ

طهارت از حَدَث (داشتن وضو) شرطِ درستیِ طواف است؛ این قول مشهور احمد و مذهب مالک و شافعی است. برخی علما بر این باورند که طهارت از حدث برای طواف شرط نیست؛ این مذهب ابوحنیفه رحمه الله است و شیخ‌الاسلام ابن‌تیمیه نیز همین قول را برگزیده است. اما در مورد سعی، داشتن وضو شرط نیست و این مذهب ائمهٔ چهارگانه است؛ حتی برای زن حائض جایز است که بین صفا و مروه سعی کند، زیرا پیامبر ﷺ زن حائض را تنها از طواف منع کردند.

پاسخ مفصل

الحمدلله.

آیا وضو برای طواف شرط است؟

شما با تکرار وضو و طواف کار خوبی کردید و راه بهتر و احتیاط را برگزیدید. بیشتر علما بر این قول هستند که باوضو بودن شرطِ درستیِ طواف است، درست مانند نماز؛ پس همان‌گونه که نماز فرد مُحدِث تا زمانی که وضو نگیرد صحیح نیست، طواف او نیز صحیح نخواهد بود. ابن قدامه می‌گوید:

«طهارت از حَدَث در قول مشهور از احمد، شرط صحت طواف است. این قول مالک و شافعی نیز هست».

جمهور برای این قول به چندین دلیل استدلال کرده‌اند، از جمله:

۱ـ سخن پیامبر ﷺ که می‌فرماید: «طواف خانه [خدا] نماز است، جز اینکه شما در آن سخن می‌گویید». به روایت ترمذی (۹۶۰)؛ آلبانی در «ارواء الغلیل» (۱۲۱) آن را صحیح دانسته است.

۲ـ در صحیحین از عایشه رضی الله عنها ثابت شده که گفت: «هرگاه پیامبر ﷺ می‌خواستند طواف کنند، وضو

می‌گرفتند». و پیامبر ﷺ فرموده‌اند: «مناسک خود را از من فرا بگیرید». به روایت مسلم (۱۲۹۷). «فتاوی شیخ ابن‌باز» (۱۷/۲۱۳ـ۲۱۴).

۳ـ در صحیحین ثابت شده که پیامبر ﷺ هنگام عادت ماهانه به عایشه فرمودند: «هر کاری را که حاجی انجام می‌دهد انجام بده، جز اینکه تا وقتی پاک نشده‌ای به گرد خانه طواف نکن».

از شیخ ابن‌باز رحمه الله پرسیده شد: یکی از نزدیکان من در ماه رمضان عمره به‌جا آورد و وقتی وارد حرم شد، دچار حدث اصغر شد (بادی از او خارج شد) اما خجالت کشید به خانواده‌اش بگوید که می‌خواهد وضو بگیرد؛ پس همان‌گونه طواف کرد و وقتی طوافش تمام شد، به تنهایی رفت و وضو گرفت و سپس سعی را انجام داد. آیا بر او قربانی یا کفاره‌ای هست؟

ایشان پاسخ دادند:

«طواف او صحیح نیست؛ زیرا طهارت مانند نماز، از شروط صحت طواف است. او باید به مکه برگردد و خانه را طواف کند و مستحب است که سعی را هم تکرار کند، زیرا بیشتر اهل علم جلو انداختن سعی بر طواف را جایز نمی‌دانند. سپس باید از تمام سرش کمی کوتاه کند تا از احرام خارج شود. اگر متاهل باشد و همسرش با او نزدیکی کرده باشد، باید قربانی‌ای در مکه برای فقرا ذبح کند و عمره‌ای جدید از همان میقاتی که برای عمرۀ اول احرام بسته بود، به‌جا آورد؛ زیرا عمرۀ اول با نزدیکی فاسد شده است. پس باید آنچه گفتیم را انجام دهد و سپس بر اساس توانش، در همان زمان یا وقتی دیگر، عمرۀ جدیدی از میقات عمرۀ اول به‌جا آورد. والله ولی التوفیق». «فتاوی شیخ ابن‌باز» (۱۷/۲۱۴-۲۱۵).

همچنین از ایشان پرسیده شد: مردی شروع به طواف کرد و بادی از او خارج شد؛ آیا واجب است طوافش را قطع کند یا ادامه دهد؟

پاسخ دادند: «اگر انسان در حال طواف دچار حدث شود ـ مانند خروج باد، ادرار، منی، لمس شرمگاه یا امثال آن ـ طوافش مانند نماز قطع می‌شود؛ باید برود و طهارت بگیرد و سپس طواف را از نو شروع کند. این قول صحیح است. این مسئله اختلافی است اما در طواف و نماز، سخن درست همین است؛ به دلیل سخن پیامبر ﷺ که: «هرگاه یکی از شما در نماز دچار خروج باد شد، باید [نماز را] رها کند و وضو بگیرد و نماز را از سر گیرد». به روایت ابوداوود و تصحیح ابن‌خزیمه. و طواف در مجموع از جنس نماز است...». «مجموع فتاوی شیخ ابن‌باز» (۱۷/۲۱۶-۲۱۷).

اما برخی از علما بر این قول هستند که طهارت از حدث (باوضو بودن) برای طواف شرط نیست. این مذهب ابوحنیفه رحمه الله است و شیخ‌الاسلام ابن‌تیمیه نیز همین قول را برگزیده است. آن‌ها به دلایل گروه نخست چنین پاسخ داده‌اند:

۱ـ دربارۀ حدیث «طواف خانه [خدا] نماز است»، گفتند: این سخن به عنوان کلام پیامبر ﷺ ثابت نیست و در واقع سخن ابن‌عباس رضی الله عنهما است. نووی در «المجموع» می‌گوید: «صحیح این است که این سخن موقوف بر ابن‌عباس است

[یعنی کلام خود اوست]؛ بیهقی و دیگر حافظان حدیث نیز چنین گفته‌اند».

۲ـ دربارۀ فعل پیامبر ﷺ و اینکه ایشان با طهارت طواف کردند، گفتند: این کار بر وجوب دلالت نمی‌کند، بلکه تنها نشان‌دهندۀ مستحب بودن آن است؛ زیرا پیامبر ﷺ آن را انجام دادند اما روایتی نیامده است که یاران خود را به آن فرمان داده باشند.

۳ـ دربارۀ سخن ایشان خطاب به عایشه که فرمودند: «هر کاری را که حاجی انجام می‌دهد انجام بده، جز اینکه تا وقتی پاک نشده‌ای به گرد خانه طواف نکن» [بخاری: ۳۰۵]، [پاسخ دادند که] پیامبر ﷺ او را از طواف منع کردند چون حائض بود و حائض از ورود به مسجد منع شده است.

شیخ‌الاسلام ابن‌تیمیه می‌گوید:

«کسانی که وضو را برای طواف واجب دانسته‌اند، هیچ حجتی در دست ندارند؛ زیرا هیچ‌کس از پیامبر ﷺ نه با سند صحیح و نه با سند ضعیف نقل نکرده است که ایشان به وضو برای طواف فرمان داده باشند. با وجود اینکه جمعیت‌های بسیار بزرگی همراه ایشان حج گزاردند و ایشان عمره‌های متعددی به‌جا آوردند و مردم همراهشان عمره می‌کردند؛ پس اگر وضو برای طواف فرض بود، پیامبر ﷺ آن را به صورت عمومی بیان می‌کردند و اگر بیان می‌کردند، حتماً مسلمانان آن را نقل می‌کردند و نادیده‌اش نمی‌گرفتند. اما در صحیح ثابت شده که ایشان وقتی طواف کردند وضو گرفتند و این به تنهایی بر وجوب دلالت نمی‌کند؛ چرا که ایشان برای هر نماز وضو می‌گرفتند و فرموده‌اند: من خوش ندارم که الله را یاد کنم مگر در حال طهارت». «مجموع الفتاوی» (۲۱ / ۲۷۳).

این قول ـ یعنی شرط نبودن طهارت برای طواف ـ با وجود قوت و سازگاری دلایل با آن، نباید باعث شود که انسان بدون طهارت به طواف اقدام کند؛ زیرا طواف در حال طهارت بدون شک برتر، محتاطانه‌تر و برای آسودگی ذمه بهتر است. با این کار، انسان از مخالفت با جمهور علما در امان می‌ماند.

اما انسان می‌تواند در صورت مشقت شدید برای حفظ وضو به این قول عمل کند؛ این مورد در ایام شلوغی، یا در صورتی که فرد بیمار یا سالخورده باشد و حفظ طهارت با وجود شلوغی زیاد و ازدحام برایش دشوار باشد، صدق می‌کند.

شیخ ابن‌عثیمین رحمه الله پس از پاسخ به دلایل جمهور می‌گوید:

«بنابراین، قول راجحی که نفس به آن آرام می‌گیرد این است که: در طواف، طهارت از حدث اصغر شرط نیست؛ اما بدون شک برتر و کامل‌تر و مایۀ پیروی از پیامبر ﷺ است. شایسته نیست انسان به خاطر مخالفت با نظر جمهور علما در رعایت آن کوتاهی کند، اما گاهی انسان ناچار می‌شود به قول شیخ‌الاسلام [ابن‌تیمیه] عمل کند؛ مثلا اگر کسی در میان شلوغیِ بسیار دچار حدث شود، اینکه بگوییم واجب است برود و وضو بگیرد و دوباره در این ازدحام شدید بازگردد ـ به‌ویژه اگر تنها

بخشی از یک دور باقی مانده باشد ـ سختی بسیار زیادی دارد. هر جا که مشقت زیاد باشد و نص صریحی در آن باره نیامده باشد، نباید مردم را به آن ملزم کرد، بلکه باید از آنچه آسان‌تر و راحت‌تر است پیروی کرد؛ چرا که ملزم کردن مردم به کاری که مشقت دارد بدون دلیلی روشن، با این سخن الله متعال منافات دارد: يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ [بقره: ۱۸۵] (الله برای شما آسانی می‌خواهد و برای شما دشواری نمی‌خواهد)». پایان کلام از «الشرح الممتع» (۷ / ۳۰۰).

آیا وضو برای سعی شرط است؟

اما در مورد سعی: وضو در آن شرط نیست و این مذهب امامان چهارگانه (ابوحنیفه، مالک، شافعی و احمد) است؛ بلکه برای زن حائض نیز جایز است که میان صفا و مروه سعی کند، زیرا پیامبر ﷺ زن حائض را تنها از طواف منع کردند و خطاب به عایشه رضی الله عنها ـ هنگامی که حائض شدند ـ فرمودند: «هر کاری را که حاجی انجام می‌دهد انجام بده، جز اینکه به گرد خانه طواف نکن». «المغنی» (۵ / ۲۴۶) را ببینید.

شیخ ابن‌عثیمین می‌گوید: «اگر کسی در حال حدث یا جنابت سعی کند، یا زنی در حال حیض سعی نماید، این کار صحیح است؛ اما بهتر آن است که با طهارت سعی کند». پایان کلام از «الشرح الممتع» (۷ / ۳۱۰، ۳۱۱).

برای فایدهٔ بیشتر، پاسخ شمارهٔ (13369) را ببینید.

والله اعلم.